

«Паперова» vs «цифрова»: як змінити формулу розвитку Збройних сил України?

Обговорення потенціалу та перспектив Збройних сил України триває на тлі неординарних і небезпечних подій. Зокрема, після приборкання Росією Білорусі Україна опинилася майже в кільці – збройний напад можливий не тільки з сходу, але й з півночі та півдня. Вісім років війни на Донбасі хоч і загартували армію та змусили українців позбутися приманного їм до війни пацифізму, але не зробили державу безпечнішою. Це вимагає збільшення уваги до Збройних сил України.

У цьому контексті не можна оминати увагою ще одну подію – виступ президента Володимира Зеленського у Верховній Раді зі щорічним посланням. Про армію глава держави сказав наступне: «Ми знаємо, що наша армія – найкраща у світі, і захистить нас. Всі нас підтримують, але ніхто, крім нашої армії, нас не захистить. Це правда. І ми повинні зізнатися, що без нашого війська ми не зможемо зупинити війну. І ми повинні сказати правду, що ми не зможемо зупинити війну без прямих перемовин з Росією».

Ці слова президента країни про ЗСУ показові і симптоматичні одночасно, бо є свідченням його ілюзій.

Перша: «армія – найкраща у світі, і захистить нас». Армія, яка не переозброюється, не може бути найкращою. Армія, з якої йдуть майже дві третини після першого контракту, не може бути найкращою. Армія, яка воює проти більшого, більш підготовленого ворога, який активно переозброюється, не може захистити країну в разі повномасштабної війни (із застосуванням ракет та авіації).

Друга ілюзія: віра у перемовини. Країна з неспівставним за рівнем оборонним потенціалом не має жодного шансу на успіх перемовин. На жаль, президент або цього не хоче прийняти, або відверто лукавить. Підтвердженням цього можуть бути слова самого українофоба Путіна – про ймовірність атаки. «Справа не в тому, щоб вводити війська – не вводити, воювати – не воювати, а справа в тому, щоб налагодити відносини», – наголосив Путін. Іншими словами, хазяїн Кремля каже: підкоріться та покайтеся (ну, як Білорусь, наприклад), і ми (я) вас пробачимо і приймемо у свої обійми.

То ж, сучасне становище України на світовій системі координат робить розмову про її армію слушною та актуальною.

Збройні сили. Сучасний стан

Одразу варто зазначити: усі здобутки вітчизняної армії – це результат зусиль самих вояків та тієї частини бойових офіцерів і генералів, що справді піклуються про майбутнє Української держави; усі недоліки і проблеми ЗСУ – прямий наслідок діяльності або бездіяльності військово-політичного керівництва України з 2014 по 2022 роки та, передусім, особисто верховних головнокомандувачів Петра Порошенка і Володимира Зеленського. Це – головне, що слід пам'ятати кожному українцю.

«2014 рік показав, що не держава захистила власний народ, а народ захистив власну державу. І я більше ніж впевнений, що і на даному етапі за рахунок от цього відбору, який дуже чітко пройде в разі загострення ситуації – люди спроможні захистити себе і свої території», – це слова бойового генерала Сергія Кривоноса, який свого часу був один із творців Сил спеціальних операцій (ССО) та відповідав за оборонні питання у якості заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Хоч певною мірою це твердження відноситься до руху опору та територіальної оборони.

Трохи про здобутки армії. З моменту, коли 2 червня 2015 року українські воїни вкрай результативною контратакою продемонстрували надзвичайний професіоналізм, патріотизм та справжню силу, минуло багато років. Армія має на своєму рахунку чимало не просто вдалих

епізодів протистояння російським окупаційним військам, що може бути беззастережним свідченням спроможності блискавично реагувати на будь-яку наземну операцію.

«Я понад рік воював на сході і хочу запевнити: наша армія дуже змінилася. Критерій істини – практика. Для хірурга – це практика хірургічних операцій, для військового – це війна. Війна показала великий пласт бездарних керівників військових і... справжніх офіцерів, бойових офіцерів, які показали себе справжніми військовими начальниками. Тобто ми навчилися воювати... ми набули військового досвіду. Вже понад 300 тисяч військових у нас набули військового досвіду, і ми надаємо відсіч росіянам, чим далі – тим краще... В мене в бригаді от Василь Божок отримав звання героя України – він за добу чотири танки підбив, російських. Це що, шахтьори? Це російські регулярні війська. І щоби їм давати відсіч – безумовно, має бути відповідна зброя», сказав у розмові із автором цієї статті полковник Петро Недзельський, колишній начальник розвідки 92 бригади.

Армія постійно вчиться, і маневри військ можуть дати підставу казати про здатність достатньо ефективного реагування на ймовірні десантно-штурмові операції з морських акваторій, та, навіть, на застосування авіації та ракет. Хоча щодо останнього ЗСУ мають обмежені можливості і у часі, і у якості. Небезпеку цих «обмежених можливостей» важливо усвідомлювати.

«На відміну від 2014 року ми повинні очікувати нової форми застосування контингенту Збройних сил РФ – а він буде, в першу чергу, починатися з нанесення ракетних/авіаційних ударів, як з повітря, так і з моря, зокрема, по стратегічних пунктах управління – як держави, так і ЗСУ. З проведенням широкомасштабних і всеохоплюючих радіоелектронних ударів по системі управління, придушення системи управління військами і озброєнь. Після того, скоріше за все, противник перейде до придушення систем і знищення системи протиповітряної оборони. І тільки наприкінці при досягненні відповідного результату по знищенню системи управління і протиповітряної оборони перейде до наземної фази», – переконаний колишній перший заступник начальника Генерального штабу ЗСУ генерал-полковник Ігор Колесник, бойовий генерал, який брав участь у бойових діях з 2014 року.

Без сумніву, армія як організм та як середовище, пройшла низку етапів модернізації, створила потужні ССО, відновила українські традиції підрозділів спецпризначення – від морської піхоти ВМСУ до загону Головного управління розвідки Міноборони. Бойові бригади нині є реальною силою, здатною до будь-яких наземних операцій. Триває відновлення та часткова модернізація системи ППО, включно парку бойових літаків.

ЗСУ забезпечені першим необхідним, передусім, старою відремонтованим та модернізованим озброєнням і військовою технікою (ОВТ) радянського виробництва. Невідомо, чи хтось рахував відсоток нових ОВТ в ЗСУ детально, але за оглядом ЦДАКР, що базується на моніторингу замовлень підприємствам ОПК і закупівлі за імпортом, відсоток нових ОВТ не перевищує 12-15. Для порівняння, згідно з заявами російських офіційних осіб, включно міністра Шойгу, в угрупованнях, націлених на захід, понад 70% нових ОВТ.

Водночас, позитивним варто назвати появу в ЗСУ нових РСЗВ «Вільха», ПТРК «Скіф» і «Корсар», турецьких безпілотних авіаційних комплексів (БАК) Bayraktar, американських ПТРК Javelin, безпілотників для розвідки та корегування вогню артилерії (наприклад, тільки БАК «Фурія» поставлено 100 одиниць, тобто 300 безпілотних апаратів), різноманітних нових РЛС від НВК «Іскра» та ХК «Укрспецтехніка», засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) «Анклав» та «Буковель». Тобто, певні кроки у сфері переозброєння почали здійснюватися, хоч вони й спорадичні й несистемні.

Після зміни головнокомандувача ЗСУ з'явилися й результати у використанні зброї. Про бойове використання БАК Bayraktar говорилося чимало. А от 2 грудня цього року командувач Операції

Об'єднаних сил Олександр Павлюк повідомив, що на Донбасі задіяли новітню систему радіоелектронної боротьби (РЕБ) для протидії російським безпілотним літальним апаратам. І таким чином нещодавно був знешкоджений російський безпілотник «Орлан-10».

Позитивно, що нині є і реалізовується розвиток ВМСУ. Особливо, у контексті, що за допомогою США та Великобританії Україна створює сучасний москітний флот. Цікаво, що британські ракетні катери проектується спеціально для України, вони будуть оригінальними і матимуть довжину орієнтовно від 50 до 65 метрів, що забезпечуватиме швидкість у 40 вузлів. А також те, що вони будуть озброєні ракетами Brimstone Sea Spear, які, як стверджують британці, здатні будуть «роєм» атакувати цілі противника.

Під егідою розвитку ЗСУ з'явилися і проекти, спрямовані на відновлення стратегічних галузей промисловості – закупівля літаків Ан-178 та корветів турецької розробки класу ADA. Хоч вони нині мають досить віддалене відношення до посилення оборонного потенціалу, тим не менше, можуть надати поштовхи до розвитку дієвих оборонних проєктів у майбутньому. Наприклад, створення вітчизняної корабельної ракети «Нептун» або літака ДЛРВ – дальнього радіолокаційного виявлення.

На цьому перелік здобутків армії можна завершити. Будемо відверті, недоліків набагато більше.

Серед лише стратегічних нездійснених кроків (тобто бездіяльності на окремих ділянках розвитку оборонного потенціалу) можна назвати наступні.

Перше. Досі, після майже восьми років війни відсутній перспективний вигляд майбутньої української армії, шляхи її розвитку та терміни реалізації певних етапів. Військово-політичне керівництво часів Порошенка і Зеленського поки що не наважилися визначити необхідність створення професійної армії. Більше того, деякі військові керівники вдавалися до відвертого спотворення дійсності, зокрема намаганням нав'язати суспільству думку, що професійна армія в Україні начебто вже створена. Можна небезпідставно стверджувати, що багатьом, дотичним до сфери оборони, можновладцям вигідно, коли без особливих зусиль з їх боку з'являються різноманітні рейтинги, які свідчать про потужність ЗСУ та розвиток української армії. Через цю гру у верхівці відбувається високий відплив кадрів та демотивація служби майже на усіх рівнях.

Друге. В державі не створено умов для системного переозброєння війська. Зокрема, немає затверджених рішень та правонаступництва у певних напрямках технічної модернізації армії. Рішення, що приймаються у сфері переозброєння, переважно є рішеннями однієї особи або кількох людей.

Яскравим прикладом став проєкт заміни радянських армійських автомобілів УАЗ. Через зміну профільного заступника міністра оборони Міноборони змінило позицію щодо вже розгорнутого проєкту.

ЦДАКР багато разів виступав із заявами про необхідність колегіальних затверджених рішень хоча б по відношенню до стратегічних питань. Найкращою ділянкою для затвердження таких рішень має бути Рада національної безпеки і оборони (РНБО). Начебто такі рішення вже з'являються, але розмиті, недеталізовані, без чітко затвердженого змісту.

Прикладом є ракетна програма. Напередодні Дня Незалежності РНБО затвердила рішення, згідно з яким до 2031 року Україна витратить на ракетне озброєння понад 200 млрд грн. Однак з того часу невідомо, як саме у будівлі уряду формується зміст цієї програми. Зокрема, незрозуміло, чи буде Україна намагатися створити власний ЗРК або оперативно-тактичний ракетний комплекс, як розвиватиме напрям створення крилатих ракет, чи вкладатиме у нові авіаційні керовані ракети

класу «повітря-повітря»? Щодо кожного напрямку є напрацювання, але ресурсів на все точно не вистачить – їх можна знайти приблизно на чверть розробок.

Третє. Досі в державі, та зокрема у військово-політичного керівництва країни, немає чіткого уявлення, як мають розвиватися Повітряні сили ЗСУ, та й їх найважливіша складова – система протиповітряної оборони. Немає не тільки рішень, але й чіткого уявлення ані щодо бойових літаків, ані щодо ЗРК.

Четверте. Військово-політичне керівництво держави не знає й не ухвалює рішення щодо створення єдиної автоматизованої системи управління (ЄАСУ) ЗСУ (у перспективі – силами оборони країни) та АСУ ключових озброєнь. За таких умов, коли зупинені роботи на цій ділянці, ревізії не проведено, по факту неможливо навіть уявити термін переходу від «паперової» до «цифрової» армії. Фахівці між іншим вважають, що ЄАСУ на 40% збільшує стійкість військ, а разом із АСУ озброєнь взагалі створюють цифровий простір усього поля бою.

І ще одне, **п'яте**, – фінансування потреб оборони. Коли голова Комітету ВР України з питань національної безпеки, оборони та розвідки Олександр Завітневич говорить, що у Державному бюджеті на 2022 рік на сектор безпеки та оборони передбачено рекордний фінансовий ресурс: 323,1 млрд грн, або 6% ВВП, то це по факту це – підміна понять. Тому що кошти ці можуть спрямовуватися на цілі, які ніяк не пов'язані із розвитком оборонного потенціалу. А от орієнтуватися нам потрібно на іншу цифру – у 2022 році на військове відомство сплановано спрямувати 133,5 млрд грн, або приблизно 5 млрд доларів. Це дуже маленька сума для країни, яка воює з велетенським ворогом. Польща, яка не воює, минулого року витратила на армію 12,44 млрд доларів. При цьому Польща має 123-тисячну армію, тоді як нормативна чисельність ЗСУ з 2022 року зростає до 261 тисячі, з яких 215 тисяч військовослужбовців.

Ще одна бюджетна неприємність. Лише 28,4 млрд гривень, або трохи більше одного мільярда доларів, планується спрямувати на розвиток, закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння і військової техніки. Це лише п'ята частина бюджету, тоді як має бути третина (як у країнах НАТО). А в цілому оборонний бюджет має помітний дисбаланс: на утримання спрямовується не третина ресурсів, а майже 64%. Це – трішки краще, ніж у часи Леоніда Кучми, коли оборонний бюджет був «бюджетом проїдання», а дві третини йшло на утримання особового складу.

Нагадаю, що згідно з роз'ясненням міністра оборони Олексія Резнікова, понад 85 млрд гривень буде направлено на покриття потреб військовослужбовців та працівників ЗСУ, «зокрема на оплату праці, харчування військовослужбовців, закупівлю майна та соціальні виплати особовому складу, а також на грошове забезпечення».

Отже, загальний висновок наступний: армія навіть під час війни не стала пріоритетом для військово-політичного керівництва країни (це стосується усього терміну війни – з 2014 по 2022 роки).

Потенціал армії: між ілюзіями та раціональним

Новий міністр оборони України Олексій Резніков під час свого першого виступу у парламенті у листопаді 2021 року зазначив про намір забезпечити синергію в діяльності Міністерства оборони, Генерального штабу та профільного комітету Верховної Ради України. Запевнив, що Міноборони тісно співпрацюватиме з Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості. «Спільно ми маємо поступово змінити структуру оборонного бюджету, щоб це був бюджет сучасної боєздатної армії», – переконаний він.

Намір очільника військового відомства, звісно, слушний. Але на практиці негідний – в разі, коли бюджет на переозброєння не буде суттєво (у два – три рази) збільшений, та якщо не відбудеться реального фінансування системи розвитку оборонних технологій – частково через

дослідно-конструкторські роботи Міноборони, а частково через активні роботи Мінстратегпрому. Поки що ознак таких немає – це видно із ухваленого бюджету. Хтось може зауважити, що у держави немає ресурсів. Матиме рацію, але лише частково.

Що може зробити військово-політичне керівництво України в разі зацікавленості у розвитку оборонного потенціалу?

Перше – створити чіткий план розвитку ЗСУ, який буде інтегрований у загальний план розвитку оборонного потенціалу, з територіальною обороною, системою новітніх технологій, автоматизацією та роботизацією, реалістичною ракетною програмою. Це не легко та потребує непопулярних рішень.

Наприклад, якщо немає коштів на переозброєння, без якого, відповідно, неможливе скорочення чисельності ЗСУ, слід позбавити Міноборони невластивих функцій та майна, яке не пов'язане із підготовкою армії до ведення війни. Як пов'язаний із підготовкою армії до ведення війни готель «Козацький» на Майдані Незалежності? Та ще близько сотні підприємств військового відомства?

Або чи існує у кого-небудь чітке й обґрунтоване переконання, що усі 46 тис. не-військовослужбовців, тобто допоміжного персоналу для підготовки ЗСУ до війни справді потрібні? Ще у 2018-2019 роках ЦДАКР провів дослідження, в якому дійшов висновку не тільки можливості, але й необхідності скорочення цього персоналу щонайменше вдвічі, з докорінною реформою військової освіти та багатьох інших логістичних ділянок. Наприклад, наявність у Міноборони функції забезпечення житлом військових не тільки не вирішує проблему, але й створює привабливі умови для корупції.

Разом із залученими фахівцями представники ЦДАКР дійшли висновку, що такого майна у військового відомства є на приблизно на 1 млрд доларів (тобто річний бюджет переозброєння), – його цілком можна реалізувати і спрямувати на розвиток ЗСУ, зокрема на переозброєння. А це, свою чергу дозволить реалізувати другий пункт реформи.

Друге – створити реалістичну програму створення професійної армії України. ЦДАКР, враховуючи наявність близько 300 тисяч ветеранів нинішньої війни, бачить можливість реалізації п'ятирічної програми, спрямованої на досягнення істотних змін у «циклі життєдіяльності» солдата, сержанта й офіцера – від мотивації та підготовки до виходу на пенсію. Така програма включала б розробку нормативно-правової бази та введенням рішень в дію указами глави держави.

Першочергові трансформації передбачатимуть зміну системи кадрового забезпечення з акцентом на конкурс – це дозволить військовому будь-якого рівня планувати свою кар'єру. Це також передбачає й нову форму контрактів – від контрактників перших трьох років служби до офіцерів. Як визначав ЦДАКР ще наприкінці 2018 року, очікувана чисельність ЗСУ на кінець п'ятого року реформування ЗСУ може становити 208 тис. чоловік (із яких 180 тис. військовослужбовців професійних ЗСУ і 28 тис. працівників ЗСУ у статусі держслужбовців). З передбаченою можливістю скорочення ЗСУ надалі, за рахунок якісного переозброєння та у випадку припинення (заморожування) Росією війни, впродовж наступних 3-4 років до 196 тис. чоловік (172 і 24 тис., відповідно). Це не фантазії, а реалістична можливість, якщо реалізовуватиметься реформа з урахуванням оперативного переозброєння та активного розвитку Військ територіальної оборони. Три роки, що минули з часів проведення цього дослідження, лише підтверджують необхідність такого шляху.

Третє – активізація низки розробок в інтересах ЗСУ та закупівля для армії тактичних платформ. Ціла низка таких вагомих розробок нині буксує – передусім внаслідок дивної системи відносин між замовником у особі Міноборони та виконавцями, якими є підприємства ОПК. Серед системних проблем далеко не тільки сумнозвісні розрахунково-калькуляційні матеріали (РКМ) та

неможливість для підприємств планувати свій розвиток (через відсутність прозорих планів Міноборони щодо закупівлі, реалізації оголошених конкурсів та занижених норм прибутків – так звана система «1-20», коли дозволяється 1% прибутку на закуплені комплектуючі та 20% - на роботи). Це створює нерівні умови з іноземними компаніями, і чимало підприємств йдуть з українського ринку та відмовляються працювати в інтересах ЗСУ.

Але інколи є й штучне гальмування. Наприклад, РСЗВ «Вільха-М» (із дальністю високоточного залпу 110-130 км) мала бути прийнята на озброєння у першому кварталі 2021 року, а до кінця цього року ВМСУ могли отримати перший дивізіон берегових ракетних комплексів «Нептун». Також за певних умов в ЗСУ до кінця 2021 року могли б з'явитися прийняті на озброєння самохідний міномет «Смерека», САУ «Богдана» та наземний роботизований комплекс РСВК-М «Мисливець». А також низка номенклатури боеприпасів.

Взагалі, найважливішим напрямком сьогодні у площині переозброєння є насичення ЗСУ, НГУ та, особливо, Військ територіальної оборони легкими озброєннями тактичної ланки, передусім, ПТРК, ПЗРК, мінометами, кулеметами крупного калібру, зенітними установками Зу-23-2. Звісно, просунути питання автоматизації, створення автоматизованих систем управління.

Втім, коли розмова про армію, все ж головним потенціалом залишаються люди, їх мотивація до служби та розвитку власних професійних якостей. Ось, як бачить це генерал Сергій Кривонос: «Треба подивитися і чітко відповісти: а яка кількість людей, яка пройшла 2014-2015 та інші роки війни, залишилася в армії? Ця цифра – вона не просто вражає, це страшно. Для мене як для військового це страшно. Чому? Тому що той досвід, який вони мали, досвід і оборонних, і наступальних боїв, а це дуже важливо, бо після 2015-го у нас були переважно оборонні бої. І ментальність відрізняється, коли ти в обороні, і коли ти йдеш в наступ. Дуже відрізняється, це на всіх війнах було. Люди пішли, тому що вони демотивовані і незахищені. Завдання – як цих людей тепер зібрати, мотивувати і при необхідності знову залучити».

Отже, чи піде «паперова» армія в минуле – питання, яке сьогодні залишається на тому ж місці, що й 5-7 років тому.

Автор: Валентин Бадрак, член Правління УІБД, директор ЦДАКР.